

АБУЛ БАРАКОТ ҲОФИЗИДДИН НАСАФИЙНИНГ «АЛ-МУСТАСФО» АСАРИ МУҲИМ ФИҚҲИЙ МАНБА

Абдуллоҳ Маллабаев,
Ўзбекистон халқаро
Ислом академияси
Манбалар хазинаси
кичик илмий ходими

Ханафий мазҳаби мужтаҳидларининг сўнги вакили Имом Аллома Ҳофизиддин Абул Баракот Абдуллоҳ ибн Аҳмад Насафий (в.710/1310 й.) Имом Абул Қосим Муҳаммад ибн Юсуф Ҳасаний Самарқандий (в.556/1161) қаламига мансуб «ал-Фикҳ ан-нофеъ» асарида «ал-Мустасфо» номли шарҳ битган. Ҳофизиддин Насафий ханафий мазҳабининг етук фақиҳларидан бўлиб, фикҳ илми борасида зарбул масалга айланган. Аллома илм таҳсили, асар таснифи, танқид ва таҳлил бўйича ўз йўналишига эгадир. Шу билан бирга, олим етук муфасссир ва моҳир усулчи экани тарихий манбаларда ўз ифодасини топган.

Алломанинг «ал-Мустасфо» асари ҳам ашундай муҳим фикҳий манбалардан саналиб, унда фикҳий далилларга алоҳида урғу берилган, далил келтириш услублари аниқ баён қилиниб, масалаларнинг асл негизи очиқ берилган. Шунингдек, муаллиф асардаги масалалар ва унга боғлиқ вазиятларни чуқур таҳлил қилиб, масалага доир муаммоларни ҳал қилган ва савол-жавоб тариқасида мантиқий-фаразий қоидалардан ҳам фойдаланган. Бу эса муаллифнинг дунёқараш кенглиги, дидининг нозиклиги ва илмининг кенглигидан дарак беради. Муаллифнинг ханафий мазҳаби фақиҳлари орасида тутган ўрни ушбу асарнинг мавқеи қанчалик юқори эканини кўрсатади. Ибн Обидин бу ҳақда шундай деган: «Абул Баракот Насафий мазкур шарҳида ва бошқа асарларида ҳам мутааххир олимларнинг «Фатво», «Навозил» ва «Воқийот» жанрида ёзилган асарларидаги ноаниқликларга ойдинлик киритиб кетган». Шу боис юртимиз алломаларининг илмий-маънавий меросини қайта тиклаш мақсадида мазкур нодир манбани тадқиқ қилиш катта аҳамият касб этади. Қолаверса, «ал-Мустасфо» асарининг матни ҳисобланмиш «ал-Фикҳ ан-нофеъ» асари ханафий мазҳабида ўз ўрнига

эга бўлиб, унга бир қатор шарҳлар ва изоҳлар битилган. Ҳофизиддин Насафийнинг «ал-Мустасфо» асари эса мазкур шарҳларнинг энг муҳим ва мукаммали саналади.

«Ал-мустасфо» асарининг қўлёзма нусхасида қуйидагиларни ўқиш мумкин: «Баъзи масалаларнинг айрим далилларини тақрир қилишда ихтисор қилинди. Дўстларнинг зеркиб, ёру биродарларнинг малолланиб қолишдан хавф қилиб ва «ал-Муставфо» асаримда келтирган маълумотларга суяниб, мухтасар қилинди. Бу асарни «ал-Мустасфо» деб номладимки, у билан мақсад ва истакларни амалга оширишда ҳар бир толибнинг қалби мусаффо бўлсин!

«Ал-мустасфо» номи мазкур асарнинг барча қўлёзма нусхаларининг илк саҳифаси ёки муқовасига битилиб ёзилган. Шунингдек, айрим қўлёзма нусхалар ва тарихий манбаларда «Шарҳ ал-Фикҳ ан-нофиъ» ибораси ҳам қўшиб ёзилганини учратиш мумкин. Масалан, манбаларда «ал-Мустасфо – Шарҳ ан-Нофиъ» ёки «ал-Мустасфо – Шарҳ китаб ан-Нофиъ фи фуруъ ал-ҳанафия» тарзида ёзилган. Бу эса асарнинг мазмун-моҳиятини батафсилроқ очиқ беришга хизмат қилган.

Баъзи қўлёзма нусхаларда мазкур асарнинг номи «ал-Мустасфо мин ал-Муставфо» тарзида берилган. Бу ҳақда Абул Баракот Насафийнинг ўзи «ал-Мусаффо» асарида шундай деган: «Ан-Нофиъ»нинг шарҳларни жамлаш ва уни имло қилиш, яъни «ал-Мустасфо мин ал-муставфо»дан фориғ бўлганимда ...».

Бироқ тарожим, сияр ва тарихга оид манбаларда бундай маълумотлар учрамайди. Аксинча, манбаларда «ал-Муставфо»нинг фуруъ ал-фикҳ бўйича ёзилган алоҳида мустақил асар экани, «ал-Мустасфо» эса «ал-Фикҳ ан-нофиъ»нинг шарҳи экани таъкидланган. Бу эса алломанинг «ал-Мустасфо» асари «ал-Муставфо» асарининг мухтасари эмаслигини

«Ҳадиқат ул-орифин» («Орифлар боғи») рисоласи ҳам «Танзил ус-солиҳин»ни кўчирган котиб томонидан бир хил ипак қоғозга, бир хил таълиқ хатида кўчирилган

англатади. Шу боис, қўлёзма нусхалардаги юқоридаги маълумотлар котибларнинг хато-си сабабли вужудга келган бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Чунки бошқа нусхаларда «мин ал-Муставфо» ибораси учрамайди.

Шунингдек, Абдулхай Лакнавий «ал-Мустасфо» асарининг яна бир номи бор эканини қуйидагича ифодалаган: «Бу асарни гоҳида «ан-Нофеъ» деб ҳам атайдилар». Бу ном Носириддин Самарқандийнинг «ал-Фикҳ ан-нофиъ» асарининг шарҳига ишора қилиш мақсадида қўйилган бўлиши мумкин.

Лакнавий шундай ёзади: «Насафийнинг бир нечта мўтабар асарлари бор. «Ал-мустасфо» асари улардан биридир. Мен алломанинг «ал-Вофий», «ал-Кофий» ва «ал-Мустасфо» каби асарларидан фойдаланганман. Алломанинг барча асарлари фойдали ва фақиҳлар наздида мўтабар ҳамда олимлар назарида манзурдир».

Мазкур асар Насафийнинг фикҳ ва усул бўйича ёзган асарлари учун пойдевор саналади. Аллома «ал-Мустасфо» асарини ўзининг «ал-Муставфо» асаридан кейин таълиф этган. Бу эса ўз навбатида олимнинг энг биринчи асари саналади. Ҳофизиддин Насафий «ал-Мустасфо» асарини 1266 йилда ёзган. Шунинг учун ал-лома ўзининг «ал-Вофий», «Кашф ал-асрор», «Шарҳ ал-Мунтахаб», «Мусаффо» каби кейинги асарларида мазкур асардан иқтибослар келтирган.

Шунингдек, «ал-Мустасфо» асари бошқа асарларда учрамайдиган ўзига хос жиҳатларга ҳам эгадир. Жумладан, асар 2 босқичдан ўтиб, янада сайқаллашганини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарур. Дарҳақиқат, «ал-Мустасфо» асарининг вужудга келишида қуйидаги икки босқич муҳим аҳамият касб этади:

1. Ҳофизиддин Насафийнинг устози Ҳамидуддин Ромиший Бухорийнинг дарслари. Ҳамидуддин Ромиший «ал-Фикҳ ан-нофеъ» асари бўйича талабаларга дарс берган. Унинг энг зийрак шогирдларидан бўлган Ҳофизиддин Насафий устозининг мазкур асар

юзасидан билдирган фикрлари, дарслари ва фойдали тавсияларини жамлаб, «ал-Манофиъ фи фаваид ан-Нофеъ» номли алоҳида асар тузган. Бу эса алломанинг келажақда «ал-Мустасфо» асари вужудга келиши учун пойдевор вазифасини ўтаган, дейиш мумкин.

2. Абул Баракот Насафий устози Ҳамидуддин Ромишийнинг мазкур таълиқ ва шарҳларини жамлаб, уларни тартибга солиди ва шарҳни янада кенгайтириб, турли манбаларга таянган ҳолда уни қўшимча изоҳлар, аниқликлар ва далиллар билан бойитди.

Шубҳасиз, «ал-Мустасфо» асарининг ушбу икки босқичдан ўтиши уни янада ишончли ва пухта асарга айланишига хизмат қилган. Зеро, Ҳофизиддин Насафий бу асарни ёзишда бор илми ва хулосаларини ишга солган ва устозлари, хусусан, Ҳамидуддин Ромишийдан ўрганган таълим ва тавсияларни ҳам жамлаб борган.

Дарҳақиқат, Абул Баракот Насафийнинг «ал-Мустасфо» асари ҳанафий фикҳи бўйича ёзилган мўтабар ва манфаатли манбалардан саналади. Олимлар мазкур асардан кенг истифода этиб, ўз асарларида иқтибослар келтирганлар. Шунга қарамай, бу асар бўйича юртимизда хануз тадқиқот ишлари олиб борилмаган. Бу каби қўлёзма асарларни тадқиқ қилиш бугунги куннинг дилзарб масалаларидан санлади.

Лакнавий шундай ёзади:

«Насафийнинг бир нечта мўтабар асарлари бор. «Ал-мустасфо» асари улардан биридир. Мен алломанинг «ал-Вофий», «ал-Кофий» ва «ал-Мустасфо» каби асарларидан фойдаланганман. Алломанинг барча асарлари фойдали ва фақиҳлар наздида мўтабар ҳамда олимлар назарида манзурдир»

Абдуллох Маллабаев, младший научный сотрудник Центра источниковедения Международной исламской академии Узбекистана.

В статье описывается научная деятельность учёного-востоковеда Абдуллох Ахмад Насафий, проживавшего в средние века, который был также известным критиком. Он написал книгу «ал-Мустафо», которая была посвящена научному труду Юсуфа Хасаний Самаркандий «ал-Фикҳ», где учёный комментировал и анализировал происходящие события в области правоведения. По воспоминаниям Абдулхай Лакнавий, в кругу ханафийских взглядов различали неправдоподобные рекомендации при изучении права. Учёный, достигший высокого статуса в своих произведениях не упоминает слабовыраженные научные рекомендации. Его книга «ал-Мустафо», пропагандирует правоведение, подтвержденные важными источниками и фактами. ■